

חיי *

א.צ. אידלסון

נולדתי בכפר-דייגים על שפת הים הבלטי "פיליקסבורג" אשר בין וינדוי וכין סקנהוויזן במדינת קורלנדיה, לאטביה, במקום שאבי היה שוחט המחוז ובעל תפלה. נולדתי בכ"ד בסיון תרמ"ב, אך נרשמתי בפנקסים בראשון ליולי 1882. כאשר הייתי בן ששה חדשים העתיקו הורי את מושבם לעיר ליבוי ושם קבלתי את חנוכי בחדרים עד י"ב שנה. אז שלחני אבי לישיבות שונות בזאמוט, שם בליתי חמש שנים. בשוכי לליבוי החילתי להתכונן בידיעות הנלמדות בגמנסיון, וכן בלי ידיעת אבי נכנסתי אל המקהלה של החזן המפואר אברהם מרדכי ראבינוביץ, והוא קבל על עצמו ללמדני תורת הנגינה והתפתחות הקול. אחרי שהייתי אצלו יותר מחצי שנה, שמעתי לעצת ידידים ואלך לקיניגסברג אל החזן עדוורד בירנבוים ואתחיל לשיר במקהלה שלו, וכן נכנסתי לקונסרווטוריום שמה. אחרי עבור ארבעה חדשים עזבתי את קיניגסברג ואלך, על פי עצת קרובי, ללונדון על פני להכנס להדוואיש קולדזש. שמה החילתי להתכונן באנגלית, אך לא יכולתי להכנס אל בית הספר ההוא מפני שלא היה מי שיערב בעד פרנסתי. בצר לי פניתי אל ישראל זאנגוויל, הוא אמנם הבטיחני לעזור לי, אולם הורי דרשו ממני לשוב לליבוי. על השתוממותו של זאנגוויל, איך יהודי רוצה לשוב לרוסיה, הגיחום של היהודים, עניתי לו: בוחר אני להיות עם אחי בכל מקום שהם ואפילו ברוסיה, ובכן שבתי לליבוי ונכנסתי שוב למקהלת ראבינוביץ ושרתי אצלו יותר משנה, והוא שמר את הבטחתו ולמדני במשך הזמן תורת הנגינה וגם התחלת הרמוניה. הוא גם השפיע עלי שאתודע להנגינה הקלאסית של באך, הנדיל, היידין, מוצרט, מנדלסון, שוברט ועוד. על ידו התודעתי גם אל זולצר, ליבנדובסקי, ובפרט אל וויינטרויב, שהיה מורו, וכן עם שאר החזנים שחברו נגינה לבית הכנסת. הוא למדני כיצד להעריך נגינה טובה ומה טעמה של נגינה עברית. באביב תרס"א עזבתי את ליבוי ואלך לברלין. שמה נכנסתי להקונסרווטוריום "שטערן" ויקבעוני במחלקת האופירה. אך החיים של משחקי הבמה היו לי עד מהרה לזרא, לכן אחרי שהשתתפתי בהצגת "דון יואן" החלטתי לעזוב את בית הספר, ואלך לליפסיה. שמה נכנסתי לקונסרווטוריום המלכותי מיסודו של מנדלסון ולמדתי הרמוניה מהפרופ' שלמה יאדאסון שקרבני מאד, עד מותו; קונטרפונקט מסטיפן קרעהל, קומפוזיציה מהיינריך ציללנר, ותולדות הנגינה מהרמן קריצ'מר.

בליפסיה קבלתי חנוך וידיעה הגונה בנגינה הקלאסית. פרופ' ציללנר עורר בקרבי התענינות לחקירת הנגינה העברית. ומצד אחר השפיע עלי חותני החזן בליפסיה, הלל שניידר, בהבנת ובהרגשת הנגינה העברית, עד אשר החלטתי להקדיש את עצמי לחקירתה.

* מתוך די חזנים ועולט, דריטער יאהרגאנג, טו (שכט תרצ"ה, ינואר 1935): 22-23.

או הייתי תלמיד ותיק של אחד-העם והייתי כולע את מאמריו. חדור, אפוא, ברעיונותיו הייתי מצטער על גלות הנשמה העברית, על נגינת בית הכנסת שהיא חדורה השפעת נגינה זרה. בפרט הנגינה הגרמנית שעשתה שמות בנגינת בית הכנסת; על אשר כל יצירותיהם של גדולי המלחינים לבית הכנסת אינם אלא יצירות גרמניות או חקרים להן.

אז לפני שלשים שנה ויותר היו אומרים שיסוד הנגינה המסורתית של בית הכנסת נמצא בגרמניה הדרומית, לכן החלטתי ללכת לגרמניה הדרומית וקבלתי משרה של חזן ברגנסבורג. במקום הזה נשארתי שתי שנים. שמה הייתי מוכרח ללמד היטב את החזנות האשכנזית, ורשמתי אותה כתוי נגינה. אך עד מהרה נוכחתי שגם היא הושפעה הרבה מאד מהנגינה הגרמנית של המאות י"ז-י"ח. בימים האלה בקשו ממני קרובי לבוא לאפריקא הדרומית כדי לקבל שם משרת חזן. נעתרתי להפצרתם ואלך לאפריקא לשנה. אך רעיוני לחקירת הנגינה העברית לא נתנו לי מנוחה, דעתי היתה שצריך אני ללכת לירושלים, ושם רק שם היא ערש הנגינה העברית המקורית. בשנת תרס"ז עזבתי את אפריקא ואלך לירושלים. שמה מצאתי כשלוש מאות בתי כנסת שהיו שייכים לכל שבטי ישראל, קבוץ גלויות בזעיר אנפין, וכל קבוץ היה שומר על מסורתו בקנאה מיוחדת! כשביל מחיתי קבלתי משרת מורה לנגינה וחזן בכתי ספר של "העזרה" מיסוד יהודי גרמניה. גם תלמידים פרטיים היו לי ובתוכם שלמה זלמן ריבלין וישראל ברדאקי ומשה נתנוון, שהוא עתה חזן בניו-יורק. במשך של חמש עשרה שנה עבדתי בירושלים. ראשית אספתי את כל נגינת בית הכנסת של כל העדות הקיימות, כגון התימנים, הבבלים, הפרסים, החלבים, הדגיסטאנים, הבוכרים, הספרדים, המרוקנים, והאשכנזים למיניהם, וכן של החסידים. וכדי להשיג מושג שלם מהנגינה המזרחית אספתי גם כן את הנגינה של הערבים, הטורקים והפרסים.

כדי שהעתקותי תהיינה בדיוק רב באה האקדמיה למדעים בווינה לעזרתי ושלחה לי מכונת קליטה לקלוט את הנגינות, וכן שלחה לי האקדמיה בכרלין מכונה כזאת. בעזרתן קלטתי יותר מחמש מאות קליטות. אז הזמינתי האקדמיה בינה לבוא לוינה ולעבד את קליטותי אלו ולסדר את מסקנת חקירותי בספר. בחרף תרע"ג-תרע"ד הלכתי לווינה ועבדתי בהאינסטיטוט הפיזיולוגי תחת פרופ' עקסנר והעלותי על ספר את מסקנת חקירותי, והאקדמיה הדפיסה את הספר בהוצאותיה, כך 175, חלק 4, בשנת 1917.

ואת החמר של הנגינה המסורתית סדרתי לשבטי ישראל והשתדלתי למצוא את היסודות של הנגינה העברית המשותפים לכל הקבוצים. דעתי היתה, שאם ישנה מקוריות לנגינת ישראל או צרכים להיות יסודות משותפים לכל הקבוצים. ואם ישנם יסודות משותפים כאלה, אלה הם הנצוצות של נפש העם — הנגינה העברית המקורית. את כל החמר שאספתי, הן חמר נגינותי והן חמר פולקלורי, סדרתי בחבור אחד וקראתיו "אוצר נגינות ישראל" בעשרה כרכים. את המבואות לכרכים כתבתי עברית וגרמנית. בעברית נתתי הרבה יותר פולקלורא, בשעה שבגרמנית נתתי יותר מחקרים נגינותיים. את המבואות הגרמניים תרגמתי אחר כך לאנגלית. הכרכים במבואות הגרמניים נדפסו כלם, במבואות העבריים נדפסו חמשת הכרכים הראשונים, ובמבואות האנגליים נדפסו שני הכרכים הראשונים וחמשת הכרכים האחרונים. הכרכים ג-ה' לא נדפסו עדיין באנגלית מפני ממשלת הזרדון שבגרמניה. מהעבודה הזאת הסתעפו עבודות אחרות: "תולדות הנגינה העברית" בארבעה חלקים שרק

הראשון נדפס על ידי "דביר"; קצור מזה כתבתי באנגלית בכרך אחד בן שש מאות עמוד, ונדפס כאן לפני חמש שנים; "שירי תימן", אנטולוגיה של השירה התימנית שאספתי ובאורם ותולדות משורריהם, נדפס על ידי הקולידו' שלנו לפני ארבע שנים; "ההכרה העברית", קובץ כל ההברות השכיחות בין היהודים על פי המסורה, ונדפס בגרמנית ב"מונטססריפט" בכרסלוי ויצא גם בחבור מיוחד וגם בעברית ב"השלוח"; "תולדות התפלה" שכתבתי באנגלית ונדפס כאן לפני שלש שנים.

במשך שהותי בווינה הוזמנתי על ידי פרופ' גידו אדלר להרצות באוניברסיטה וגם הקשבתי לשעוריו בתורת הנגינה הקטולית. את הצעתו, שאכתוב ספר על יחס הנגינה העברית לנגינה הקטולית מלאתי רק באופן חלקי על ידי מאמרים אחדים.

בשנת תר"ע יסדתי "מכון לשירת ישראל", וכוונתי היתה ליצור מכל המסורות השונות של כל העדות נוסח מאוחד וללמד את בחורי הישיבה של ירושלים נגינה וחזנות. בזה עזר לי תלמידי ש"ז ריבלין הנ"ל. אולם נסיוני זה לא הצליח. גם קנאי ירושלים חסמו הדרך בעדי והיו רודפים את האברכים ומאיימים עליהם ב"חרם" ומאחדים הצליחו לגזול את "החלוקה".

בעזרת המושל האנגלי, הגנרל סטורס, יסדתי בשנת תרע"ט בית ספר לנגינה בין לאומית, שהצליח במקצת.

גם מקהלה גדולה עברית יסדתי בירושלים והייתי מסדר קונצרטים במשך כמה שנים. עבודתי כתור מורה גרמה שאחבר ספר למוד לתורת הנגינה, בעברית; קובץ שירים לבתי ספר, לגנים ולבית בשני חלקים בשם "ספר השירים" וגם למקהלה. בזמן המלחמה לוקחתי לצבא הטורקי, והייתי זמן מה מנצח על התזמורת הצבאית בחזית.

בסוף שנת תרפ"א נסעתי לגרמניה על מנת להוציא את ספרי. שמה נמצאו לי מו"לים שונים, ובפרט המנוח ביאליק שהוציא את הכרך הראשון של תולדות הנגינה העברית; ובנימין הארץ. מי שהיה אז בברלין מו"ל ומוכר ספרים בעל יכולת, קבל עליו להוציא את "האוצר" שלי ובאמת הוציא את חמשת הכרכים הראשונים בעברית ובגרמנית.

אחרי שהותי בגרמניה יותר משנה, יעצוני ידידים ללכת לאמריקה, במקום שארצה הרצאות על דבר הנגינה העברית. עברתי בכל אמריקה ממזרח למערב וצפון לדרום ונתתי הרצאות. בהיותי בארץ יותר משנה הוזמנתי לסינסינטי על מנת לסדר קאטאלוג של אוסף הנגינה אשר הקולידו' קנה מעזבון א. בירנבוים מקיניגסברג. אחר כך הוזמנתי להיות פרופיסור בבית מדרש זה לעברית, לנגינה עברית ולתפלה. בכהונה זו השתמשתי עשר שנים. בשנים האלה עלה בידי לגמור את יתר הכרכים של "האוצר" שלי ולהדפיסם, וכן לאסוף חמר לעוד שני כרכים נוספים שהם עדיין בכתב יד. בכל ימי עבודתי הייתי מפנה את תשומת לבי לבית הכנסת והייתי מלחין כמה תפילות. מהם נדפסו: "שירי תפלה", לחזן ולמקהלה, בברלין בשנת תרס"ט ומהדורה ב' בשנת תרפ"ב; שתי עבודות, מה שקוראים סירוויס באנגלית, לליל ששי; "עבודה" לשבת. העבודות הללו מיוסדות על נוסחאות המסורה, כגון "מגן אבות", "אהבה רבה", וכיוצא, והם למקהלה ולמגרפה-אורגן; ספר שירים — סונג-בוק לבית הכנסת, לבית הספר ולבית, עם לויח המגרפה או הפסנתר, מהדורה א' בשנת 1928

ומהדורה ב' 1929 ועתה המהדורה ג' עומדת לצאת; "עבודה" לליל ששי בעד קול יחיד כלוית המגרפה, על פי נוסח ריפורם ואורטודוקס.

חלום נעורים היה לי ליצור אופירה עברית מיוסדת על הנגינה העברית ותוכן הסטורי יהודי. לשם זה חברתי שני חזיונות, האחד "יפתח" והשני "אליהו הנביא". גם את הנגינה ליפתח חברתי ונדפסה בברלין בשנת תרפ"ב.

כמלאות לי חמשים שנה חגגה הקולידו' שלנו את יובלי והכתירה אותי בתואר "דוקטור" בעד עבודתי כשדי חכמת ישראל ותרבותו ובעד השתדלותי ליפות את עבודת הקדש.

כאותו הזמן ביום אחד ואני יושב בכתה ונותן שעורים, ופתאום נשתתק (פאראליזירט בלע"ז) חצי גופי השמאלי. אחרי היותי מוטל על ערש דוי זמן רב, הוטב לי אמנם במקצת וחזרתי לעבוד. אך כעבור שנה ופתאום ניתק ממני הדבור, אמנם כעבור זמן מה שב אלי כח הדבור, אך רק למקוטעין. גם ידי הימנית לקתה ולא יכלתי יותר לכתוב. הרופאים אסרו עלי כל עבודה ומנהלי הקולידו' החליטו לתת לי פנסיון לכל ימי חיי.

אמנם אני משתדל עוד להתעסק קצת, אך ליצור לא אוכל עתה. וכה אני ממשיך עכשיו חיי בטלה כענש הבא מהשמים.

אלה הם קורות חיי בקצור, מעט ורעים!

יובל

קובץ מחקרים של המרכז לחקר המוסיקה היהודית

כרך ה

ספר אברהם צבי אידלסון

נערך בידי

ישראל אדלר, בתיה באיאר ואליהו שליפר

בשיתוף עם לאה שלם

ירושלים תשמ"ו

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית